

Tijana Borić

Fakultet umetnosti
Univerziteta u Nišu,
Departman za primenjene umetnosti

Faculty of Arts, University of Niš,
Department of Applied Arts

Kneginje Ljubice 10,
Niš, Srbija

tijanaboric@hotmail.com
orcid.org/0000-0003-1174-7591

Dinastičko–nacionalni pejzaž: vrtovi i parkovi Dvorskog kompleksa na Dedinju

Dynastic–National Landscape:
Gardens and Parks of the Dedinje Royal
Palaces Complex

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK / UDC:
725.1:342.36–057.34]:712(497.11
Beograd)

DOI:
10.17685/Peristil.60.7

Primljeno / Received:
2. 10. 2017.

Prihvaćeno / Accepted:
10. 10. 2017.

APSTRAKT

Dvorski kompleks na Dedinju u Beogradu predstavlja jedan od najznačajnijih ideoloških toposa dinastije Karađorđević i ključ za razumijevanje jugoslavenske monarhije u međuratnom razdoblju. Slojevito koncipirana reprezentativna cjelina i pejzažno uređenje dešifrira željene kulturne okvire, vrijednosni sustav i kolektivni identitet heterogene zajednice koje je spram ideja jugoslavenstva nastojao izgraditi kralj Aleksandar I.

KLJUČNE RIJEČI

pejzaž, dvorski kompleks, Dedinje, dinastija Karađorđević, ideološki topos

ABSTRACT

The Royal Palaces Complex in Dedinje in Belgrade represents one of the most important ideological topoi of the Karađorđević Dynasty as well as the major key to understanding of the Yugoslav Monarchy in the interwar period. An insight into this elaborately conceived representative complex and its landscape design reveals the desired cultural frameworks, value system and collective identity of a heterogeneous community that King Alexander I was striving to create in line with the ideas of Yugoslavism.

KEYWORDS

landscape, royal complex, Dedinje Hill, Karađorđević Dynasty, ideology topos

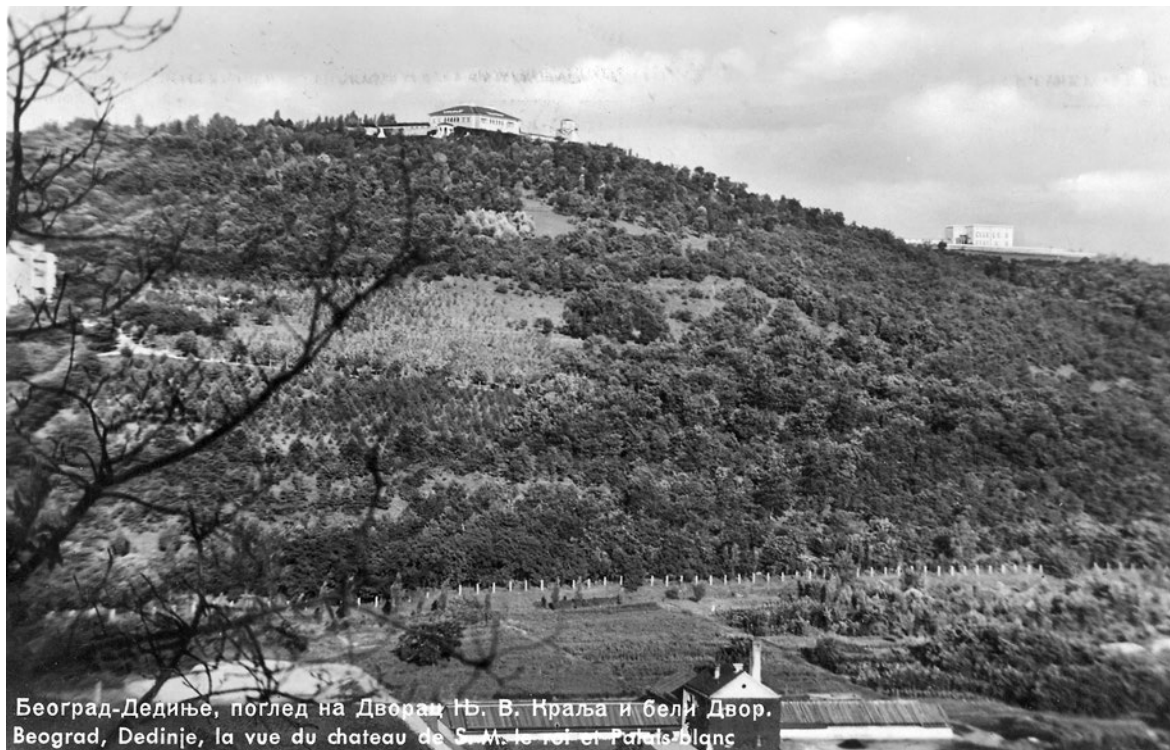
Preduvjeti za nastanak Dvorskog kompleksa na Dedinju

Novo, 20. stoljeće otpočelo je u Srbiji burno, državnim udarom čiji je epilog predstavljalo surovo svrgavanje kralja Aleksandra Obrenovića (1889.-1903.) i njegove supruge kraljice Drage s povijesne scene. Izvršena ideološko-dinastička inverzija označila je novo poglavlje na srpskoj političkoj sceni čime je u orbitu glavnih aktera na vlasti vraćena dinastija Karađorđević, ali s nedvosmislenim upozorenjem vladaru da je građanstvo važan predstavnik države i nacije i presudna politička snaga čiji se zahtjevi i htijenja moraju ozbiljno shvaćati i obavezujuće uvažiti. Pred novom vladarskom ličnošću, kraljem Petrom I. Karađorđevićem (1903.-1914), koji je postao fokus diplomatske pozornosti širom svijeta, stajali su brojni izazovi. Uz polaznu otežavajuću okolnost nepopularnog čina kojim je doveden na vlast, a koji su posebno osudile monarhije u okruženju, kao i svjetsko javno mnijenje, kralj Petar domaćoj je javnosti bio gotovo nepoznata ličnost.¹ U svjetlu predvodničke uloge on je skoro bez ikakvog vremena za planske aktivnosti, odmah po stupanju na prijestolje, morao nastupiti s jasnom strategijom izgradnje vladarskog sustava reprezentacije i popularizacije narušenog ugleda monarhije uz čvrstu garanciju realizacije društvenih očekivanja nacionalno orijentiranog građanstva i akumulirane potrebe za konačnim ujedinjenjem i nacionalnim jedinstvom.²

Početak 20. stoljeća doveo je i do ekspanzije brojnih medija koji su svojom komunikacijskom snagom apsorbirali zahtjeve građanstva, ostavljajući vladaru široke mogućnosti zapaženog sudjelovanja u političkom životu zemlje u skladu s društvenim dogovorom.³ Od vremena kralja Petra, javnost posredstvom medija mnogo invazivnije ulazi u prostor vladarskog doma, što se manifestira prije svega svakodnevnim izvještajima, verbalnim i vizualnim, o životu na dvoru. S tim u vezi, jedan od urgentnih problema i prioriternih zadataka koje je, po dolasku kralja Petra na vlast, bez odgađanja trebalo rješavati, bilo je pitanje vladarske rezidencije. Od dolaska u domovinu 11. lipnja 1903. godine, vladarska obitelj Karađorđević stanovala je na katu Starog dvora u neposrednoj blizini Terazija.⁴ Osim kralja Petra, tu su se smjestili i kći Jelena, sinovi Đorđe i Aleksandar i sinovac Pavle.⁵ Međutim, postojeći kapaciteti i zatečeno stanje očuvanosti i opremljenosti rezidencijalnog kata Starog dvora, nakon Majskog prevrata, bili su daleko od

ugodnih. Kraljev vojnički, gotovo spartanski duh nije odašiljao vidljivo nezadovoljstvo, ali su prvi posjetitelji dvora s velikom nevjericom i iznenađenjem konstatirali brojne nedostatke i krajnju neprimjerenost elementarnih životnih uvjeta u vladarskom prebivalištu.⁶ Vлага, prljavština, zapuštenost i nefunkcionalnost vodovodnog i grijaćeg sustava, uz manjak svakodnevnog mobilara, nalagali su hitnu akciju, pa je kraljevski dom Karađorđevića otpočeo temeljitu rekonstrukciju i preuređenje reprezentativnoga dvorskog bloka u srcu Beograda. Istodobno su u listu *Politika* zabilježeni kraljevi česti obilasci obiteljskih kuća na Vračaru i u Gornjem gradu kako bi iznajmio ili kupio parcelu za izgradnju adekvatnog doma za kraljeviće.⁷

Goruće pitanje ticalo se i Starog konaka, rezidencije koja se tradicionalno vezivala uz oponentsku dinastiju.⁸ Podsjetnik nemilih događaja, uz to i vidljivo oštećen, Stari je konak kao snažan memorijalni topos prethodne dinastije, neuklopiv u okvire novoga ideološkog idioma, predstavljao krajnje neprikladan prizor u središtu prijestolnice što je rezultiralo Vladinom odlukom da u ljeto 1904. godine raspiše natječaj za njegovo rušenje što je do kraja ljeta iste godine i realizirano.⁹ Sudbinski preokret u obitelji, kada se prijestolonasljednik Đorđe odrekao nasljedstva prijestolja u korist mlađeg brata Aleksandra 1909. godine, poklopio se s dugo očekivanim odobrenjem Vlade da se, na postojećem dvorskom imanju, nađe prikladniji smještaj kraljevskoj obitelji. U tu svrhu, u svibnju iste godine, iz zdanja Prijestolonasljednikova dvorca na uglu Kralja Milana i Dobrinjske, iseljeni su Ministarstvo inostranih i Ministarstvo unutrašnjih dela i ovo potonje stavljeno je na raspolaganje kraljevskoj obitelji.¹⁰ Time je okončano višegodišnje traganje za prostorom Novog dvora čije će pripreme za izgradnju otpočeti u zimu 1910. godine izradom projektne dokumentacije od strane arhitekta Stojana Titelbaha i dodjeljivanjem građevinskih poslova Vasi Tešiću.¹¹ U razdoblju od kraja travnja do sredine lipnja 1911. godine srušen je Prijestolonasljednikov dvorac i raščišćen teren kako bi se pripremio za regulaciju i nivelaciju prostora buduće vladarske palače.¹² Novi dvor do balkanskih je ratova bio većim dijelom izgrađen, ali zbog nastupajućeg doba ratnih sukoba, očigledno, nije bio u potpunosti dovršen.¹³ Budući da je u Prvom svjetskom ratu bio značajno oštećen, bit će obnovljen i stavljen u upotrebu tek uoči vjenčanja kralja Aleksandra i kraljice Marije, sredinom

Београд-Дедиње, поглед на Дворак Ц. В. Краља и бели Двор.
Beograd, Dedinje, la vue du chateau de S. M. le Roi et Palais Blanc

1922. godine, a pod nadzorom arhitekta Momira Korunovića.¹⁴ Za to vrijeme, kao privremeni dvor regenta Aleksandra, u razdoblju od 1918. do 1922. godine, služila je kuća Alekse Krsmanovića.¹⁵ Iako nevelika, ova obiteljska kuća izvedena 1885. godine po projektima dvorskog arhitekta Jovana Ilkića, svojom je atraktivnom neobaroknom formom nastalom u historicističkoj interpretaciji stila koji se tradicionalno vezivao uz apsolutistički vladarski program, uz snažnu simboliku objedinjenog prostora centralno grupiranih i međusobno povezanih reprezentativno uobličениh prostorija, adekvatno manifestirala moć vladarske obitelji i novu društvenu realnost centralističkog viđenja države. Stoga je na ovom mjestu, u neposrednoj blizini dvorskog kompleksa, dana 1. prosinca 1918. godine proglašeno ujedinjenje Srba, Hrvata i Slovenaca čime je i formalno ozakonjen transfer vladara u širi jugoslavenski idiom.

Državna i kulturna politika Kraljevine SHS, a zatim i Kraljevine Jugoslavije, temeljena je na ideološkom mehanizmu integralnog jugoslavenstva koje je nakon Prvoga svjetskog rata politički aktualizirano i kodificirano pod patronatom regenta/kralja Aleksandra, te se, očekivano, moralo očitavati i na njegovoj vladarskoj rezidenciji.¹⁶ Ideologija integralnog jugoslavenstva počivala

- 1 Dvorski kompleks na Dedinju, sjeverozapadna strana, pogled iz Topčidera, snimka nakon 1936. godine, razglednica iz privatne kolekcije Miloša Jurišića

The Royal Palaces Complex in Dedinje, northwest side, view from Topčider, after 1936, postcard from the private collection of Miloš Jurišić

je na uvjerenju da su jugoslavenska rasa, nacija, kultura i politička zajednica nešto jedinstveno i autentično i iznosila je u prvi plan etnički unitarizam odnosno jedinstveni jugoslavenski rasni tip negirajući bilo kakve kulturne, povijesne ili etničke posebnosti konstitutivnih članova. Ovaj mehanizam fundamentalan je za razumijevanje arhitekture kraljevskoga rezidencijalnog kompleksa na Dedinju kao idealnoga životnog prostora prvoga među Jugoslavenima.¹⁷ Izgradnja, oblikovanje i opremanje dvora jugoslavenskog kralja predstavljali su prvorazredan akt u političkom, ekonomskom i kulturnom životu novouspostavljene zajednice.

Važnu komponentu za razumijevanje nastanka Dvorskog kompleksa na Dedinju predstavljala je i promjena bračnog statusa u vladarskom domu Karadorđevića sredinom 1922. godine koja je inaurirala osjetne izmjene u organizaciji dvorskog života i uređenju vladarskog prostora. Pojava žene oduvijek je predstavljala utjecajan element u sferi obiteljske privatnosti, funkcioniranju i sadržaju jednog doma.¹⁸ Povratak na vlast zatekao je vladarsku obitelj s četiri muška člana što je izvjesno vrijeme određivalo funkcionalna i oblikovna rješenja rezidencijalnog prostora.¹⁹ Stalna prisutnost jedne mlade kraljice kakva je po podrijetlu i odgoju bila kći rumunjskoga kraljevskog para nametalo je nužne i hitne intervencije u dvorskom prostoru. Pitanje nasljednika i vladarskog odabira životne suputnice tradicionalno se smatralo jednim od ključnih političkih pitanja gdje su elitni krugovi polagali pravo na stav.²⁰ U ovom slučaju to je pitanje postalo prioritet jer je adekvatnost izabranice kralja Aleksandra Obrenovića i nemogućnost nastavka loze predstavljala jednu od osnovnih kritika koja je bila jedan od uzročnika potonjega državnog udara. Patrijarhalni kodovi javnog morala bili su učitanu u zahtijevane ideale supruge poput skromnosti, dobrog obrazovanja i privrženosti obitelji. Rumunjska princeza Marija Hohenzollern ne samo što je ispunjavala sve tražene kvalitete nego je dinastičko povezivanje utjecajnih balkanskih dvorova bilo višestruko važno kako u aktualnom političkom trenutku tako i u perspektivi razvoja međunarodnih odnosa i rapidnom rastu ugleda Kraljevine.²¹ Rumunjska vladarska kuća njemačke loze Hohenzollern-Sigmaringen bila je u dobrim rodbinskim i političkim vezama s europskim dvorovima, a posebno Engleske, Njemačke i Španjolske, u čemu je viđen odličan povod za restituciju narušenog ugleda monarhije u Srbiji nakon svrgavanja konkurentske dinastije.²² Povrh svega, goruće pitanje Banata koje je kulminiralo na Versailleskoj konferenciji ovim je brakom ušlo u fazu konačnog razrješenja.

Posjet kralja Aleksandra rumunjskim dvorovima Peleš i Pelišor i palači Kotročeni u zimu 1922. godine povodom prošnje i zaruka, pokazat će se veoma značajnim za potonje uobličavanje vladarske rezidencije na Dedinju i posebno zelenoga vrtnog uređenja koji je interesantan za ovo istraživanje.²³ Da je dvor nedvosmisleno poiman kao državno pitanje svjedoči i činjenica da su njegovo uređenje i održavanje bili definirani jednim člankom službenoga bračnog ugovora.²⁴ Velikog udjela o svim

relevantnim pitanjima i odlukama koje su se ticale uređenja i reprezentacije dvora imala je kraljeva punica, kraljica Marija od Rumunjske koja je slovila za osobu njegovana ukusa i jednu od najglamuroznijih vladarskih supruga u Europi, čime je kralj zauzeo provjereni put k verificiranju statusa i pripadnosti krugu utjecajnih europskih dvorskih kuća.²⁵ Ona je neposredno prije udaje svoje kćeri došla u posjet, a tijekom čitavoga potonjeg procesa izgradnje i uređenja dvora na Dedinju između nje i kralja Aleksandra vođena je intenzivna prepiska prije svega o odabiru detalja interijera i konkretnim preporukama oko nabave mobilijara kod renomiranih europskih kuća.²⁶ Po vjenčanju koje je kao veliki događaj održano u sabornoj crkvi u Beogradu 8. lipnja 1922. godine, kraljevski par Karadorđevića uselio se u Novi dvor. Usporedo su trajali radovi na izgradnji nove rezidencije na Dedinju.²⁷

Formiranje dinastičkog toposa Karadodevića

Spomenuti događaji pripremili su klimu koja je, naposljetku, omogućila realizaciju grandioznoga državnog projekta izgradnje i opremanja Dvorskog kompleksa dinastije Karadorđević na Dedinju. U cilju stvaranja integrativnoga urbanističko-arhitektonskog sklopa i nastojanja da izgradi autentičnu alegoriju zajednice, monarh je odabrao neutralan i potpuno goletan teren.²⁸ Brijeg Dedinje, svojom distanciranošću od centra grada, a ujedno dobrom povezanošću i dobrom vidljivošću iz svih dijelova prijestolnice, gotovo se prirodno nametnuo za poziciju buduće rezidencije.²⁹ Fizičko distanciranje podanika i monarha korespondiralo je s društvenom izdvojenošću tijela vladara koje je nakon Prvoga svjetskog rata moglo ponovno biti očitovano u okviru vladarskog imidža.³⁰ Ovdje valja napomenuti i iznimno važnu komponentu odsutnosti bilo kakvoga simboličnog kapitala koji bi Dedinje vezivalo uz „prethodno stanje“ što je omogućavalo lakše učitanje i plasiranje željenog identiteta.³¹ Novostvorena kraljevina, zasnovana na etnički i vjerski divergentnim konstitutivnim članicama, potraživala je upravo ovakav prostor za legitimaciju vlastite moći, verifikaciju političke volje i garanciju državnog jedinstva. U suradnji međusobno prožimajućih izraza likovnih umjetnosti i skupa ritualnih dvorskih praksi, nastao je strateški ustrojen urbanističko-arhitektonski sklop koji je predstavljao prvorazredni dinastički agens i vladarski topos u službi homogenizacije i mitologizacije multikonfesionalne,

multikulturalne i multinacionalne zajednice.³² Dodatno, proces izgradnje na potpuno rudimentarnom prostoru koji je najprije valjalo pripitomiti i oplemeniti, pa tek potom pristupiti gradnji, argumentirao je koncept primordijalnosti koji su zagovarali apologeti jugoslavenstva.³³

U vremenu nakon Velikog rata, Dedinje je već bilo mapirano kao elitni kraj jer su tamo brojni ugledni pripadnici visokoga društvenog staleža podigli ljetnikovce i vile. Najveći dio imponantnog terena od skoro 60 hektara koliko je originalno zauzimaio dvorski kompleks, bio je u vlasništvu Srpske patrijaršije koja ga je jednim dijelom prodala, djelomično poklonila, a određene dijelove ustupila u zamjenu za neka druga kraljeva imanja po Srbiji.³⁴ Naglašeni vertikalizam i piramidalnost obrisa brijega u elitnom kraju, koji će ubrzo biti okrunjen vladarskim dvorom, značajno je doprinio ubrzo realiziranoj sugestivnoj simbolično-metaforičkoj slici suglasja novouspostavljenog društva nad kojim bdi monarh (sl. 1).³⁵

Osim uloge obiteljskog doma vladara i njegove rastuće obitelji, dvor je posjedovao još jednu, podjednako bitnu funkciju državne institucije najvišega državno-političkog ranga. Stoga je, u okviru procesa pažljivog osmišljavanja slojevitoga vizualnog identiteta kraljevskog kompleksa koji je

- 2 Razglednica s četiri snimke tek izgrađenoga Kraljevskog dvora s dvorskom kapelom i objektima kuhinje i dvorskog maršalata, oko 1928. godine, razglednica iz privatne kolekcije M. Jurišića

Postcard with four photographs of the newly built Royal Palace, Royal Chapel and accompanying edifices of kitchen and of the Royal Marshal building, c. 1928, postcard from the private collection of M. Jurišić

morao usuglasiti želje i afinitete naručitelja, propagandni diskurs jedinstva, društvena očekivanja i europsku umjetničku praksu, aktivnu ulogu preuzeo monarh osobno. Tijek ekspeditivne realizacije podrazumijevao je strogu subordinaciju i razrađen protok informacija. Ovako velik pothvat u kojem su se prožimali raznoliki umjetnički medijski izrazi zahtijevao je tim iskusnih stručnjaka, vrsnih erudita, ideologa, poznavatelja umjetnosti, inženjerstva, zanatstva i mnogih drugih područja.³⁶ Na vrhu ovoga složenog sustava nalazio se vladar koji je donosio sve konačne odluke u vezi s izgradnjom i opremanjem buduće rezidencije.³⁷ U svrhu neposredne prisutnosti kralja, već tijekom

- 3 Avionska snimka Kraljevskog dvora na Dedinju iz 1930. godine, zbirka fotografija Arhiva Jugoslavije, Fond Dvora Kraljevine Jugoslavije, br. 74

Aerial view of the Royal Palace in Dedinje, 1930, Archives of Yugoslavia photo collection, Fonds Royal Palace of the Kingdom of Yugoslavia, n. 74

1923. godine, duž glavnog puta prema samom vrhu brijega na kojem će ponići Kraljevski dvor, inženjer Ivo Valand projektirao je Seosku ili Slamnatu kuću.³⁸ Pitoreskni prizemni objekt s prepoznatljivim krovnim pokrivačem od trske tijekom izgradnje služio je i kao mjesto za nadzor gradilišta i za smještaj glavnog arhitekta.³⁹ Izrada Kraljevskog dvora s dvorskom kapelom i pratećim objektima kuhinje, žandarmerijske stanice, kasarne dvorske straže i dvorskog ekonomata trajala je u kontinuitetu između 1924. i 1929. godine⁴⁰ (sl. 2). Da je posao izgradnje rezidencije kraljevskog para bila stvar od državne važnosti pokazuje i činjenica da je dvor posvećen

1929. godine na godišnjicu ujedinjenja Kraljevine SHS u prisutnosti kraljevske obitelji, a podizanjem državne zastave postao je službena rezidencija kralja Aleksandra i kraljice Marije.⁴¹ U jesen 1930. godine, otvoren je za promet i široki Bulevar kneza Aleksandra s dvostrukim drvorednim alejama, travnatim parterima, cvjetnim sadnicama, pješačkim i konjičkim stazama, čime je naglašena simbolična i vizualna veza novoga dvorskog ansambla s centrom prijestolnice, kao i važnost realnog i simboličnog statusa vladara.⁴² S obzirom na to da su radovi na interijeru trajali do 1934. godine, službeno preseljenje kraljevske obitelji iz centra grada uslijedit će tek 1932. godine, pri kraju radova na ambijentalnom uređenju.⁴³

Dvorski vrt

—arkadijska slika idealnog poretka pod krunom

Našu pozornost usmjerit ćemo na segment Dvorskog kompleksa malo obrađivan u historiografiji, tj. na stvaranje zelenog okruženja neposredno oko Novog dvorca ili Nove vile Nj. V. Kralja na Dedinju kako je u to vrijeme službeno nazivan Kraljevski dvor. Usporedno s izgradnjom arhitektonskih objekata trajao je i proces stvaranja kultiviranog

- 4 Avionska snimka Kraljevskog dvora na Dedinju, prije 1933. godine, fotografija iz privatne kolekcije M. Jurišića

Aerial view of the Royal Palace in Dedinje before 1933, postcard from the private collection of M. Jurišić

- 5 Avionska snimka Kraljevskog dvora na Dedinju, poslije 1933. godine, zbirka fotografija Fonda Kraljevski dvor

Aerial view of the Royal Palace in Dedinje after 1933, photo collection of the Royal Palace Fund

eksterijera.⁴⁴ Angažiranost i propagandni karakter prirode bio je jasno prepoznat i strateški iskorišten prilikom koncipiranja dvorskog vrta.⁴⁵ Neuređena goletna okolina ubrzo će biti transformirana u visokoartificijelni dinastičko-nacionalni prostor (sl. 3). Komanda kraljeve garde u suradnji s Ministarstvom šuma i rudnika i Odborom za pošumljavanje i uređivanje okoline Beograda provela je najprije u razdoblju od 1925. do 1932. godine opsežan projekt pošumljavanja dedinjskog brijega u okviru projekta ozelenjivanja i uređenja Topčidera i okolice.⁴⁶ Time je stvoren prostrani širi zeleni pojas šume koji će vrlo efektno naglašavati novostvorenu arhitektonsku strukturu. Istodobno, ona je korespondirala s okolnim šumskim pejzažem Košutnjaka, Topčidera i potom dalje Avale ističući vizualno potez Šumadijske grede. Gusto pošumljene površine posebno sadnicama hrasta, bukve i jasena simbolički su evocirale sliku prvobitnog pejzaža Šumadije, postojbine dinastije Karadorđević. Asocijativnim vezama za šumadijsko tlo vizualiziran je izraz narodnosti dinastije i robusnosti dinarskoga rasnog tipa⁴⁷ (sl. 4).

Za zgušnjavanje i atraktivnost šumskog fonda upotrijebljene su i mnogobrojne sadnice Pančićeve

omorike.⁴⁸ Ovaj reliktni i endemski egzotični četinik krase iznimno atraktivan i vretenast izgled krošnje sa češerima od ljubičastih do crvenosmeđih tonova. Još u 19. stoljeću Pančićeva omorika zadobila je važno nacionalno značenje, koje je sada dobilo širi referentni okvir.⁴⁹ Njezinim ubacivanjem u dendrofloru dvorske šume, osim botaničke i estetske vrijednosti, pojačana je i simbolička vrijednost autentičnosti, arhetipskog izraza, kao i javna manifestacija životvornoga narodnog duha. Specifičnost, jedinstvenost i izdržljivost ovoga živog fosila ledenog doba evocirali su ideje autohtonosti, izdržljivosti i posebnosti balkanskog tla, kao i civilizacijsku postojanost naroda kraljevine koji je otud proistekao i koje su nedvosmisleno isticane u djelima velikih zagovornika jugoslavenske ideje.⁵⁰ Kako bi se upotpunila željena projekcija idealnoga državnog ustrojstva pod krunom, neposredna okolica Kraljevskog dvora okružena je estetiziranim idiličnim parkovnim prostorom. Dvorski park približne površine od 15 hektara sastavljen je od četiri međusobno povezana dijela orijentirana prema glavnim stranama dvorskog zdanja, koji formiraju jednu usuglašenu cjelinu naslanjajući se na kompleks šume.⁵¹ Uređivan je u razdoblju

između 1928. i 1934. godine i prirodno se nadovezuje na vrtu cjelinu od približno 10 hektara oko kasnije izvedene vile za kraljeviće, poznatije kao Beli dvor, koja je uređena nakon njegove izgradnje 1936. godine.⁵² Pad terena, savladan vezanim kaskadnim terasama, otvorio je prodorne vizure i niz daljnjih mogućnosti za efektno pejzažno uređenje (sl. 5). Zelen i bujan pejzaž s rasplamsavajućim floralnim kolorističkim akcentima poprima karakter *patchworka*, sačinjen od terasastih polja, monumentalnih stubišta koja ih povezuju i kamenih zidova s balustradama koji ih dijele. Prostori upotpunjeni drvoredima, fontanama, paviljonima, sportskim terenima i bazenima, ispresijecani mrežom staza koje vijugaju ili se pravilno pružaju, oplemenjeni su skulpturalnim umjetničkim djelima formirajući bogatu teksturu koja kontrastira okolnom šumskom pejzažu.

Tvorcem parka smatra se René Édouard-André, veliki stručnjak iz područja pejzažne arhitekture, sin francuskog majstora vrtних projekata Versaillesa i neumorni stvaratelj mnogih parkova kako u Europi tako i diljem svijeta.⁵³ Nastavljajući revolucionarne ideje svoga oca na polju pejzažne arhitekture, on je utjecao na širenje novih hortikulturalnih doktrina uvodeći širom svijeta koncept hibridnih, tj. mješovitih parkova. Ispred

arhitektonsko-urbanističke agencije koju je René Édouard-André osnovao u Parizu, u Beogradu je boravio njezin šef Henri Luja koji je nadzirao izvođačke radove na pejzažnoj transformaciji dvorskog vrta.⁵⁴ Europski vrti dizajn bio je pod snažnim utjecajem estetike pitoresknoga.⁵⁵ Slikovito komponirani pejzaži kultivirani vrstama, fontanama, stazama i inkorporiranim umjetničkim djelima počivali su na razumskim načelima uređenja svijeta i prirode spram ljudskih potreba. Integracija i interakcija flore, vode, inženjerstva i umjetnosti tvorila je nizove pažljivo konstruiranih slika snažne simbolike, vizualne atrakcije i uspješne komunikacije s recipijentima. U skladu s aktualnim idejama i europskim obrascima vrtnih uređenja prilikom razrade oblikovnih rješenja parkova Dvorskog kompleksa na Dedinju efektno su objedinjena dva različita stilska obrasca. Površine u neposrednoj okolini samog zdanja izvedene su u duhu strogo geometriziranih formi i oštih kontura francuskih vrtova, dok su bordurni zeleni pojasevi nesputanog, organskog karaktera koncipirani u slobodnom stilu engleskih vrtova. Ovako usuglašeni slojevi estetiziranoga eksterijernog okruženja u kojem su se pastoralno i urbano, romantičarsko i prosvjetiteljsko, priroda i čovjek integrirali i prožimali, upućivali su na

- 6 Beli paviljon, Dvorski kompleks na Dedinju, zbirka fotografija Fonda Kraljevski dvor

White Pavilion, Royal Palaces Complex in Dedinje, photo collection of the Royal Palace Fund

- 7 Kraljevski dvor, snimka glavne fasade iz perspektive Belog paviljona, zbirka fotografija Fonda Kraljevski dvor

The Royal Palace, main façade seen from the White Pavilion, photo collection of the Royal Palace Fund

utemeljenost i pripadnost europskim civilizacijskim tokovima i na vladarsku prepoznatljivost i verifikaciju u referentnom sustavu ugleda i moći spram ostalih europskih vladarskih kuća. Veliku ulogu u realizaciji zahtjeva kralja Aleksandra da Kraljevski dvor na Dedinju afirmira u rangu ostalih europskih vladarskih kuća imao je vodeći državni arhitekt Kraljevine SHS Nikolaj Petrovič Krasnov, elitni arhitekt s privilegiranim statusom graditelja ruskoga carskog dvora i zdanja utjecajne europske aristokracije.⁵⁶ Svoju multimedijalnu virtuoznost i nesvakidašnju erudiciju iskazao je, osim intenzivnim radovima na interijeru, i angažmanom na polju pejzažne arhitekture dedinjske rezidencije. Njegov utjecaj posebno je vidljiv u vrtom prostoru ispred glavnog ulaza Kraljevskog dvora. Glavna perspektiva pred glavnom fasadom palače ostvarena je preko širokoga travnatog partera na čijem se horizontu ukazuje bijeli paviljon s velikim pravokutnim bazenom u čijoj se glatkoj reflektirajućoj površini stvara iznimno atraktivna inverzna slika ove ljupke slobodnostojeće strukture (sl. 6). *Belvedere (Beli paviljon)* 1932. godine projektirao je Krasnov, a klesarske je radove izveo Vlaho Skokandić s Korčule.⁵⁷ Paviljon se sastoji od oktogonalnog središta natkrivenog osmodijelnim krovom i dva niža četvrtasta bočna

prostora. Arhitektonska forma dobro izbalansiranih proporcija pokazuje znalačku prostudiranost. Ovo je posebno vidljivo u detaljima poput upotrebe polukružnih arkada, udvojenih stupova, bifora i retorike kapitela čime se tematski i vizualno sjedinjuje i homogenizira s pročeljem dvora (sl. 7). S obje strane Beli paviljon jest flankiran tzv. Paviljonom ruža čije nacрте također potpisuje Nikolaj Krasnov, a izvođačke projekte inženjer Đorđe Mijović⁵⁸ (sl. 8). Riječ je o udvojenoj pergoli načinjenoj od kolonade kamenih stupova natkriljenih drvenim gredama i obraslih ružama penjačicama koje su formirale raskošan dekorativni sklop i perforirani niz sjenki formirajući podjednako atraktivne svjetlosne kontraste i budeći romantično-sentimentalna iskustva u interakciji sa šetačima. Od pergola su u nastavku projektirane vijugave staze koje vode u park engleskog tipa i do drugih objekata u blizini poput Koncertnog paviljona. Na taj način formirane su intimne, zabavne pejzažno-arhitektonske minijature koje su omogućavale neophodne odmorišne kutke i postupno otkrivale ugodne vizualne akcente poput sjenica, fontana, kamenih klupa i dekorativnih pitosa (sl. 9). Jednu od takvih pažljivo osmišljenih artificiranih odmorišnih cjelina činio je i izdvojeni sjenoviti travnati plato na kojem je bio smješten

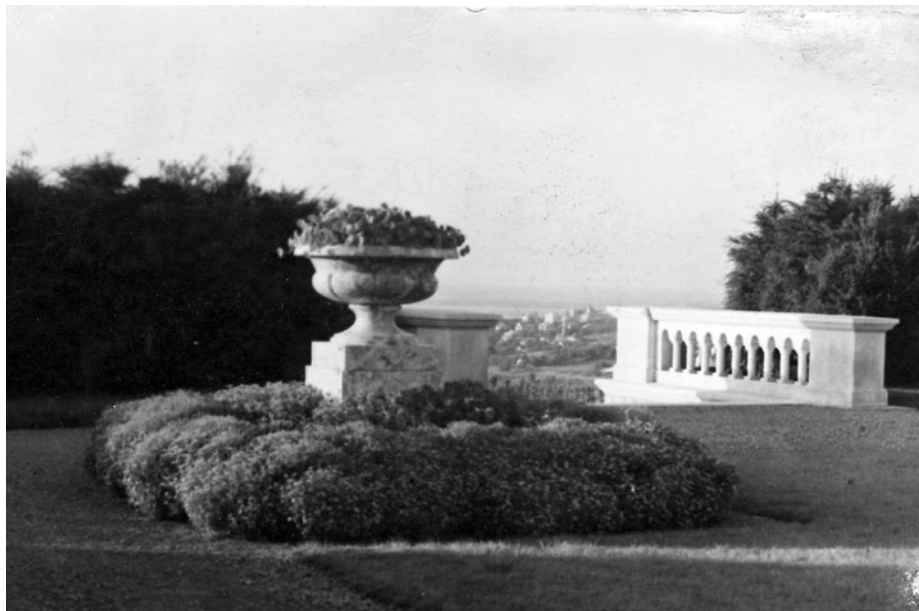

par kamenih prijestolja. Riječ je o preciznim kopijama centralnog prijestolja Dionizova svećenika iz Dionizova teatra u Ateni koje je prema monarhovoj želji 1933. godine uprava Dvora naručila od umjetničkog atelijera Narodnog muzeja u Ateni.⁵⁹ Mitološki plitkoreljefni prikazi vezani su uz grčka božanstva Dioniza i Apolona. Dioniz je vegetativno božanstvo životne punoće i permanentnog obnavljanja, gospodar bazične, čulne i nagonске ljudske prirode, zanosa, ekstaze i transa.⁶⁰ Apolon je solarno božanstvo, gospodar kozmičkog reda, sklada, mjere i jasnoće.⁶¹ Smještanjem prijestolja u vladarski habitus, polarnost i komplementarnost dionizijskog i apolonijskog antičkog grčkog idejnog kanona poprimila je novi simbolički diskurs. Pravi smisao postojanja jest u prožimanju i sjedinjenju ovih dvaju antitetičnih načela, a osnova održanja te zlatne sredine, utopijske slike blaženstva i sklada, jest vladar.

Sa sjeverne i zapadne strane Kraljevskog dvora pružaju se kaskadno raspoređene platforme. Prvi nivo kaskada zauzimaju travnati parteri s artifiziranim, pravilno raspoređenim cvjetnicama, obrubljeni živicom i drvodredima (sl. 10). Shodno racionalističkim načelima uređenja prirode i svijeta općenito, koji su stajali u osnovama koncepta francuskog vrta, discipliniranost osi simetrije

transformira prirodu u pravilne geometrijske forme s fiksnim fokusom na rezidenciju čime se neposredno odražava ideja vlasti, kontrole i vizualno afirmira garancija normirane države.⁶² Shodno svijesti trenutka, moderni emancipirani vladar morao se baviti sportskim aktivnostima, tj. voditi računa o vitalnosti i dobrom tjelesnom izgledu.⁶³ S tim u vezi, na nižim platformama sa sjeverne strane načinjeni su bazen i teniski teren koji su potvrđivali njegovanje kulture tijela i sportskog duha u okvirima vladarskog doma, a potom metaforički implicirali zdravlje čitave nacije.

Niža zapadna platforma koja je s višom bila povezana masivnim dvokrakim stubištem i fontanom, nazvana je *Terasa rata i mira*.⁶⁴ Originalno su tu bile formirane dvije aleje, jedna sjenovita s drvodredom i druga sunčana s grmovima ruža.⁶⁵ Naglašeno horizontalni pravac, dosljedno ritmiziran raspored sadnica i precizno provedeni princip simetrije odaju dojam preglednosti, jasnoće i vojničkog duha. Ključni integrativni faktor jugoslavenske zajednice bila je kraljeva vojska, pa je kult militarizma kao izraza herojstva, snage, muževnosti, jedinstva i stabilnosti reflektiran i u dvorskom vrtu. *Terasa rata i mira* na sjeveru se završavala kamenim odmorišnim paviljonom, a na jugu uzdignutom platformom.

- 8 Paviljon ruža, Dvorski kompleks na Dedinju, zbirka fotografija Fonda Kraljevski dvor

Roses Pavilion, Royal Palaces Complex in Dedinje, photo collection of the Royal Palace Fund

- 9 Detalj terase Kraljevskog dvora s dekorativnom vazom, zbirka fotografija Arhiva Jugoslavije, Fond Dvora Kraljevine Jugoslavije, br. 74

Detail of the Royal Palace terrace with decorative vase, Archives of Yugoslavia photo collection, Fonds Royal Palace of the Kingdom of Yugoslavia, n. 74

U skladu s važećim konvencijama europske vrtne umjetnosti, i dvorski park na Dedinju ukrašan je umjetničkim skulpturama. U vremenu političke destabilizacije prouzročene nabujalim regionalnim tenzijama, kralj Aleksandar posegnuo je za sugestivnim vizualnim agensima u vidu skulptura koje su na moćan način argumentirale ideale službene javne politike. U tu svrhu pozvan je kraljev bliski suradnik i dvorski umjetnik Ivan Meštrović. Početkom 1933. godine monarh je od ovog umjetnika naručio izlivanje dviju dekorativnih vaza u bronci koje su postavljene na spomenutu uzdignutu platformu *Terase rata i mira*.⁶⁶ *Vaza sa ratnicima i strijelcima*, postavljena u osi sjenovite aleje s drvoredom, utjelovljivala je doba nestabilnosti, dok je *Vaza sa žeteocima i oračima*, postavljena u osi ružičnjaka, označavala doba prosperiteta, harmonije i napretka.⁶⁷ Potencirana antiteza rata i mira sugerira evoluciju jugoslavenske povijesti, od neizbježnog doba ratnih aktivnosti protiv neprijatelja, do stabilnog doba mira i bezbrižnosti. Dvorišna fasada palače koja izranja i natkriljuje *Terasu rata i mira* upućuje na monarha provjerenog ratnika i postojanog mirotvorca kako uspostavlja mir i garantira stabilan poredak. Povišena temperatura rastućih političkih trzavica početkom četvrtog desetljeća 20. stoljeća

zahtijevala je hitnu redefiniciju u smislu pojačane manifestacije javnih vrлина jugoslavenske nacije s ciljem vizualizacije ljepote različitosti i ideje jedinstva naroda kao osnovne snage jugoslavenske nacije. S tim u vezi, kralj je od Ivana Meštrovića naručio nekoliko skulptura (*Miloš Obilić*, *Sfinga* i *Povijest Hrvata*) koje su strateški postavljene u neposrednoj blizini Kraljevskog dvora u okviru vrtne cjeline⁶⁸ (sl. 11). Dinastički poglavar kao generator patriotizma oslonio se na sugestivni likovni jezik Meštrovićevih gigantskih skulptura, njihovu snažnu i neposrednu emanaciju ideja nepresušne snage, herojstva, dostojanstva, drevnosti i osebnosti kao vječitih, arhetipskih izraza jugoslavenskog naroda.

Koncept posebnosti, ali i idealizirane predodžbe suglasja vladara i prirode izraženi su u bogatstvu i florističkoj raznovrsnosti sadnica. Parkovne površine Dvorskog kompleksa na Dedinju obuhvaćaju oko 180 različitih vrsta zimzelenog, polulistopadnog i listopadnog drveća, žbunja i šiblja.⁶⁹ Rijetkost pojedinih alohtonih i autohtonih vrsta i prisutnost sadnica s različitih kontinenata poput divovske sekvoje, arizonskog čempresa, taksodija, duglazije, srebrnoga atlantskog cedra, američkog borovca, tulipanovca (liriodendrona), kanadske čuge i dr. pokazuju da je u okviru dvorskog parka

- 10 Detalj terase Kraljevskog dvora ispred dvorske kapele, fotografija iz privatne kolekcije M. Jurišića

Detail of the Royal Palace terrace in front of the Royal Chapel, photo from the private collection of M. Jurišić

- 11 Terasa *Sfinge* i *Miloša Obilića* Kraljevskog dvora u Beogradu, zbirka fotografija Vojnog muzeja u Beogradu

The Royal Palace Sphinx and Miloš Obilić terraces, photo collection of the Military Museum in Belgrade

stvoren svojevrsan arboretum kao dio vizualne strategije vladarskog doma.⁷⁰ On je svrstavao vladara među poznavatelje njegovana ukusa spram općih mjerila i obavezujućih vladarskih atributa po kojima su se ravnali i svi njegovi europski pandani. S druge strane, činjenica da su na tom prostoru nicali teško održive sadnice koje su davale zdrave izdanke, afirmirala je koncept zdravog i posebnog tla, utjelovljujući dalje kako narodnu posebnost tako i sam teritorij koji postaje integrativni topos naroda.

Sveukupna veličajnost dvorskog parka na Dedinju isticala je moć dinastije. Mikroprostor uređene okolice Dvorskog kompleksa na simboličan način reflektirao je makrokosmos. Na osnovi standardiziranih i općevažećih obrazaca pejzažne umjetnosti, plasirana je ekskluzivna slika blaženstva, harmonije i stabilnosti naspram kaotične realnosti svakodnevice. Idealizirani pejzaž postao je propagandnim sredstvom jedinstva narodnog korpusa. Vizualizirana arkadijska predodžba suglasja vladara i kontrolirane domene potencirala je objedinjujuću snagu monarhove ličnosti kojom je osiguravan državni integritet. Ujedno je i sam artifizirani pejzaž s naglašenim osobnostima naroda kraljevine postao njegov sjedinjujući agens i ključni topos dinastije Karadorđević.

BILJEŠKE

- 1 DRAGOLJUB R. ŽIVOJINOVIĆ, *Kralj Petar I Karadorđević: u otadžbini 1903-1914*, knj. 2, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2009., 1-45.
- 2 O vladarskoj slici kralja Petra I. i propagandnim mehanizmima njezina plasmana vidjeti: IGOR BOROZAN, *Slika i moć: predstava vladara u srpskoj vizuelnoj kulturi 19. i početkom 20. veka*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Beogradu, Odeljenje za istoriju umetnosti, Beograd, 2013.
- 3 NENAD MAKULJEVIĆ, *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku: sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2006., 26-27.
- 4 SVETLANA V. NEDIĆ, *Iz istorije Starog dvora*, Nasleđe, II (1999.), 11-22.
- 5 Ibid., 18.
- 6 DRAGOLJUB R. ŽIVOJINOVIĆ (bilj. 1), 55-57.
- 7 -, *Kuća za Prestolonaslednika*, Politika, 199 (1. kolovoza 1904.), 2; -, *Novi dvorac*, Politika, 1551 (12. svibnja 1908.), 2.
- 8 O Starom konaku vidjeti: TIJANA BORIĆ, *Dvorovi dinastija Obrenović i Karadorđević u Srbiji*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet u Beogradu, Odeljenje za istoriju umetnosti, Beograd, 2014.
- 9 DRAGOLJUB R. ŽIVOJINOVIĆ (bilj. 1), 59.
- 10 Ibid.
- 11 BOGDAN NESTOROVIĆ, *Arhitektura Srbije u XIX veku*, Art press, Beograd, 2014., 387; SVETLANA V. NEDIĆ, *O nekim pitanjima izvorne arhitekture Novog dvora*, Nasleđe, III (2001.), 57-66; SVETOZAR STOJANOVIĆ, *Srpski neimar*, Beograd, 1912., 95.
- 12 -, *Novi dvor*, Politika, 2593 (6. travnja 1911.), 2.
- 13 DIVNA ĐURIĆ-ZAMOLO, *Deo stvaralaštva arhitekta Stojana Titelbaha u Beogradu*, Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti, 16 (1980.), 315-340; SVETLANA V. NEDIĆ (bilj. 11), 57.
- 14 SRĐAN MARLOVIĆ, *Traganje za izgubljenom celovitošću dvorskog kompleksa u Beogradu*, Godišnjak grada Beograda, 52/3-4 (2009.), 195-251; ALEKSANDAR KADIJEVIĆ, *Momir Korunović*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd, 1996., 41-43.
- 15 SVETLANA V. NEDIĆ, *Kuća Alekse Krsmanovića*, Godišnjak grada Beograda, 35 (1988.), 101-109; TIJANA BORIĆ, *Terazije: urbanistički i arhitektonski razvoj*, Zlatousti, Beograd, 2004., 176-178.
- 16 ALEKSANDAR IGNJATOVIĆ, *Jugoslovenstvo u arhitekturi: 1904.-1941.*, Građevinska knjiga, Beograd, 2007.
- 17 O ideologiji jugoslovenstva vidjeti: ALEKSANDAR IGNJATOVIĆ (bilj. 16), 11-41; LJUBODRAG ĐIMIĆ, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji: 1918.-1941.*, *Deo 1: Društvo i država*, Stubovi kulture, Beograd, 1997.; MILORAD EKMEČIĆ, *Stvaranje Jugoslavije 1790.-1918.*, sv. 1 i 2, Prosveta, Beograd, 1989.
- 18 ANA STOLIĆ, *Kraljica Draga Obrenović*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2009., 5-14; ALBER MALE, *Dnevnik sa srpskog dvora 1892.-1894.*, Clío, Beograd, 1999.
- 19 DRAGOLJUB R. ŽIVOJINOVIĆ (bilj. 1), 355-357.
- 20 O ovom pitanju i općenito o politizaciji tijela vladarice: IGOR BOROZAN, *Između samoinscenacije i prezentacije: portret kraljice Natalije Obrenović*, Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti, 39 (2011.), 75-143.
- 21 ALEKSANDAR MARINKOVIĆ, *Ženidba kralja Aleksandra Karadorđevića*, Beograd, 1999., 13-26.
- 22 DRAGOMIR ACOVIĆ, TIJANA BORIĆ, *Njihova Kraljevska VISOČANSTVA kralj Aleksandar I i kraljica Marija - 85. godišnjica venčanja*, katalog izložbe, Beograd, 2007., 1-3.

- 23 SHONA KALLESTRUP, *Art and Design in Romania 1866 – 1927. Local and International Aspects of the Search for National Expression*, Eastern European Monographs, Boulder, 2006.
- 24 Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), *Zbirka Vojislava Jovanovića Maramboa*, sv. 3.
- 25 SHONA KALLESTRUP (bilj. 23), 44–46.
- 26 AJ, *Fond Dvor Kraljevine Jugoslavije*, br. 74, sv. 279.
- 27 Ibid., sv. 545–557.
- 28 Arhiva Fonda Kraljevski dvor, *Izveštaj komisije za utvrđivanje stanja objekata u kompleksu Belog i Starog dvora iz 2008. godine*, 1–2.
- 29 TIJANA BORIĆ, *Arhitektura dvorskog kompleksa*, u: Dvorski kompleks na Dedinju, (ur.) Slobodan Marković, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2012., 57–102.
- 30 O fenomenu izdvajanja vladara kao otjelovljenja moći i hijerarhiji u strukturiranju dvorova vidjeti: JOHN ADAMSON, *The Making of the Ancien-Régime Court: 1500–1700*, u: *The Princely Courts of Europe*, (ur.) John Adamson, Seven Dials, London, 2000., 13–27.
- 31 ALEKSANDAR IGNJATOVIĆ (bilj. 16), 179–190.
- 32 TIJANA BORIĆ (bilj. 29); TIJANA BORIĆ, *Stvaranje prošlosti: Dvorski kompleks dinastije Karadorđević u svetlosti obnove srednjovekovlja*, u: *Zamišljanje prošlosti i recepcija srednjeg veka u srpskoj umetnosti XVIII–XXI veka*, (ur.) Lidija Merenik, Igor Borozan, Vladimir Simić, Srpski komitet za vizantologiju, Službeni glasnik, Vizantološki institut SANU, Beograd, 2012., 135–145.
- 33 O tome detaljno u: ALEKSANDAR IGNJATOVIĆ (bilj. 16), 179–190.
- 34 AJ, *Fond Dvor Kraljevine Jugoslavije*, br. 74, sv. 372.
- 35 O simboličnoj slici brda i dvorova i političkom pejzažu općenito vidjeti: MARTIN WRANKE, *Political Landscape: The Art History of Nature*, Reaktion Books, London, 1994., 39–52.
- 36 AJ, *Fond Dvor Kraljevine Jugoslavije*, br. 74, sv. 362–375, sv. 515–516.
- 37 PERA J. POPOVIĆ, *Kralj Aleksandar Prvi, ljubitelj arhitekture, umetnosti i tehnike uopšte*, u: *Jugoslavija na tehničkom polju 1919–1929*, (ur.) Rajko Kušević, Zagreb, [1930.], 43, 48.
- 38 Dokumentacija Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, *Dvorski kompleks na Dedinju*, str. 2.
- 39 Narodna biblioteka Srbije, *Zaostavština Sergeja Smirnova*, Posebni fondovi, sig. R-699.
- 40 TIJANA BORIĆ (bilj. 29), 65; AJ, *Fond Dvor Kraljevine Jugoslavije*, br. 74, sv. 363.
- 41 –, *Osvećenje kraljevskog doma*, Politika, 7752 (3. prosinca 1929.), 2.
- 42 SVETISLAV VLADISAVLJEVIĆ, *Prilog uređivanju Topčidera početkom XX veka*, Godišnjak grada Beograda, 43 (1996.), 177–187.
- 43 AJ, *Fond Dvor Kraljevine Jugoslavije*, br. 74, sv. 363.
- 44 TIJANA BORIĆ (bilj. 29), 103–113.
- 45 O prirodi iz perspektive političkog diskursa vidjeti: WILLIAM JOHN THOMAS MITCHELL, *Landscape and Power*, The University of Chicago Press, Chicago – London, 2002., 2–21.
- 46 SVETISLAV VLADISAVLJEVIĆ (bilj. 42), 180–181.
- 47 ALEKSANDAR IGNJATOVIĆ (bilj. 16), 201. O bitnosti Šumadije u kontekstu jugoslavenskoga rasnog tipa vidjeti: JOVAN CVIJIĆ, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje: osnove antropogeografije, knj. 1: Geografska sredina i čovek*, Državna štamparija Kraljevine SHS, Beograd, 1922.
- 48 SVETISLAV VLADISAVLJEVIĆ (bilj. 42), 181.
- 49 MIROSLAV TIMOTIJEVIĆ, *Naučnik kao nacionalni heroj i podizanje spomenika Josifu Pančiću*, Godišnjak grada Beograda, 49–50 (2002.–2003.), 211–244.
- 50 JOVAN CVIJIĆ, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje: osnove antropogeografije, knj. 2: Psihičke osobine Južnih Slovena*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1931.
- 51 VALE VOUK, *Slike sa Dedinja*, Naš vrt – revija hortikulturnog društva u Zagrebu, 1/11–12 (1934.), 190–200.
- 52 Arhiva Fonda Kraljevski dvor, *Zaštita i uređenje parkovskog kompleksa Kraljevskog i Belog dvora na Dedinju*, Izvođački projekat Kraljevskog botaničkog saveta, Beograd, 2008.
- 53 TIJANA BORIĆ (bilj. 29), 103.
- 54 CAROLA HEIN, *The Capital of Europe: Architecture and Urban Planning for the European Union*, Praeger, Westport, 2004., 186.
- 55 SAŠA BRAJOVIĆ, TATJANA BOŠNJAK, *Imaginarni vrtovi Ibera Robera*, Narodni muzej u Beogradu, Beograd, 2012., 75–78.
- 56 DRAGOMIR ACOVIĆ, *Nikolaj Krasnov: album sećanja*, Heraldčki klub, Beograd, 2017., 201.
- 57 AJ, *Fond Dvor Kraljevine Jugoslavije*, br. 74, sv. 370–555.
- 58 Ibid., sv. 370–372.
- 59 MILENA VASILJEVIĆ, *Tronovi Dionisovog sveštenika u Dvorskom kompleksu na Dedinju*, Glasnik Društva konzervatora Srbije, 36 (2012.), 89–91.
- 60 DRAGOSLAV SREJOVIĆ, ALEKSANDRINA CERMANOVIĆ, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1979., 115–119.
- 61 Ibid., 38–41.
- 62 O uređivanju prirode perspektivom u dvorskim vrtovima: MIROSLAV TIMOTIJEVIĆ, *Takovski ustanak – srpske Cveti: o javnom zajedničkom sećanju i zaboravljanju u simboličnoj politici zvanične reprezentativne kulture*, Istorijski muzej Srbije, Filozofski fakultet, Beograd, 2012.
- 63 IGOR BOROZAN (bilj. 2), 250.
- 64 TIJANA BORIĆ, *Umetnički opus Ivana Meštrovića na Dvorskom kompleksu na Dedinju*, Nasleđe, god. 8, br. 9 (2008.), 179–192.
- 65 VALE VOUK (bilj. 51), 191.
- 66 AJ, *Fond Dvor Kraljevine Jugoslavije*, br. 74, sv. 350–144, 350–145.
- 67 TIJANA BORIĆ (bilj. 64), 181–182.
- 68 Ibid., 183–189.
- 69 Arhiva Fonda Kraljevski dvor (bilj. 52).
- 70 Ibid.

REFERENCES

- DRAGOMIR ACOVIĆ, *Nikolaj Krasnov: album sećanja*, Heraldčki klub, Beograd, 2017.
- DRAGOMIR ACOVIĆ, TIJANA BORIĆ, *Njihova Kraljevska Visočanstva kralj Aleksandar I i kraljica Marija – 85 . godišnjica venčanja*, exhibition catalogue, Beograd, 2007.
- JOHN ADAMSON, *The Making of the Ancien-Régime Court: 1500–1700*, in: *The Princely Courts of Europe*, (ed.) John Adamson, Seven Dials, London, 2000, 7–41.
- TIJANA BORIĆ, *Terazije: urbanistički i arhitektonski razvoj*, Zlatousti, Beograd, 2004.
- TIJANA BORIĆ, *Umetnički opus Ivana Meštrovića na Dvorskom kompleksu na Dedinju*, *Nasleđe*, Vol. 8, No. 9 (2008), 179–192.
- TIJANA BORIĆ, *Arhitektura dvorskog kompleksa*, in: *Dvorski kompleks na Dedinju*, (ed.) Slobodan Marković, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2012, 57–102.
- TIJANA BORIĆ, *Stvaranje prošlosti: Dvorski kompleks dinastije Karađorđević u svetlosti obnove srednjovekovlja*, in: *Zamišljanje prošlosti i recepcija srednjeg veka u srpskoj umetnosti XVIII–XXI veka*, (eds.) Lidija Merenik, Igor Borozan, Vladimir Simić, Srpski komitet za vizantologiju, Službeni glasnik, Vizantološki institut SANU, Beograd, 2012, 135–145.
- TIJANA BORIĆ, *Dvorovi dinastija Obrenović i Karađorđević u Srbiji*, PhD Thesis, Filozofski fakultet u Beogradu, Odeljenje za istoriju umetnosti, Beograd, 2014.
- IGOR BOROZAN, *Između samoinscenacije i prezentacije: portret kraljice Natalije Obrenović*, *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti*, 39 (2011), 75–143.
- IGOR BOROZAN, *Slika i moć: predstava vladara u srpskoj vizuelnoj kulturi 19. i početkom 20. veka*, PhD Thesis, Filozofski fakultet u Beogradu, Odeljenje za istoriju umetnosti, Beograd, 2013.
- SAŠA BRAJOVIĆ, TATJANA BOŠNJAK, *Imaginarni vrtovi Ibera Robera*, Narodni muzej u Beogradu, Beograd, 2012.
- JOVAN CVIJUĆ, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje: osnove antropogeografije*, Vol. 1: *Geografska sredina i čovek*, Državna štamparija Kraljevine SHS, Beograd, 1922.
- JOVAN CVIJUĆ, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje: osnove antropogeografije*, Vol. 2: *Psihičke osobine Južnih Slovena*, Izdavačka knjižarnica Gece Kona, Beograd, 1931.
- LJUBODRAG DIMIĆ, *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji: 1918.–1941., Deo 1: Društvo i država*, *Stubovi kulture*, Beograd, 1997.
- DIVNA ĐURIĆ-ZAMOLO, *Deo stvaralaštva arhitekta Stojana Titelbaha u Beogradu*, *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti*, 16 (1980), 315–340.
- MILORAD EKMEČIĆ, *Stvaranje Jugoslavije 1790.–1918.*, Vol. 1 and 2, Prosveta, Beograd, 1989.
- CAROLA HEIN, *The Capital of Europe: Architecture and Urban Planning for the European Union*, Praeger, Westport, 2004.
- ALEKSANDAR IGUNJATOVIĆ, *Jugoslovenstvo u arhitekturi: 1904.–1941.*, Građevinska knjiga, Beograd, 2007.
- ALEKSANDAR KADIJEVIĆ, *Momir Korunović*, Republički zavod za zaštitu spomenika kulture, Beograd, 1996.
- SHONA KALLESTRUP, *Art and Design in Romania 1866 – 1927. Local and International Aspects of the Search for National Expression*, Eastern European Monographs, Boulder, 2006.
- , *Kuća za Prestolonaslednika*, *Politika*, 199 (1 August 1904), 2.
- NENAD MAKULJEVIĆ, *Umetnost i nacionalna ideja u XIX veku: sistem evropske i srpske vizuelne kulture u službi nacije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2006.
- ALBER MALE, *Dnevnik sa srpskog dvora 1892.–1894.*, Clio, Beograd, 1999.
- ALEKSANDAR MARINKOVIĆ, *Ženidba kralja Aleksandra Karađorđevića*, Beograd, 1999.
- SRĐAN MARLOVIĆ, *Traganje za izgubljenom celovitošću dvorskog kompleksa u Beogradu*, *Godišnjak grada Beograda*, 52/3–4 (2009), 195–251.
- WILLIAM JOHN THOMAS MITCHELL, *Landscape and Power*, The University of Chicago Press, Chicago – London, 2002.
- SVETLANA V. NEDIĆ, *Kuća Alekse Krsmanovića*, *Godišnjak grada Beograda*, 35 (1988), 101–109.
- SVETLANA V. NEDIĆ, *Iz istorije Starog dvora*, *Nasleđe*, II (1999), 11–24.
- SVETLANA V. NEDIĆ, *O nekim pitanjima izvorne arhitekture Novog dvora*, *Nasleđe*, III (2001), 57–66.
- BOGDAN NESTOROVIĆ, *Arhitektura Srbije u XIX veku*, Art press, Beograd, 2014.
- , *Novi dvor*, *Politika*, 2593 (6 April 1911), 2.
- , *Novi dvorac*, *Politika*, 1551 (12 May 1908), 2.
- , *Osvećenje kraljevskog doma*, *Politika*, 7752 (3 December 1929), 2.
- PERA J. POPOVIĆ, *Kralj Aleksandar Prvi, ljubitelj arhitekture, umetnosti i tehnike uopšte*, in: *Jugoslavija na tehničkom polju 1919–1929*, (ed.) Rajko Kušević, Zagreb, [1930], 43–50.
- DRAGOSLAV SREJOVIĆ, ALEKSANDRINA CERMANOVIĆ, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1979.
- SVETOZAR STOJANOVIĆ, *Srpski neimar*, Beograd, 1912.
- ANA STOLIĆ, *Kraljica Draga Obrenović*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2009.
- MIROSLAV TIMOTIJEVIĆ, *Naučnik kao nacionalni heroj i podizanje spomenika Josifu Pančiću*, *Godišnjak grada Beograda*, 49–50 (2002–2003), 211–244.
- MIROSLAV TIMOTIJEVIĆ, *Takovski ustanak – srpske Cveti: o javnom zajedničkom sećanju i zaboravljanju u simboličnoj politici zvanične reprezentativne kulture*, *Istorijski muzej Srbije*, Filozofski fakultet, Beograd, 2012.
- MILENA VASILJEVIĆ, *Tronovi Dionisovog sveštenika u Dvorskom kompleksu na Dedinju*, *Glasnik Društva konzervatora Srbije*, 36 (2012), 89–92.
- SVETISLAV VLADISAVLJEVIĆ, *Prilog uređivanju Topčidera početkom XX veka*, *Godišnjak grada Beograda*, 43 (1996), 177–187.
- VALE VOUK, *Slike sa Dedinja*, *Naš vrt – revija hortikulturnog društva u Zagrebu*, 1/11–12 (1934), 190–200.
- MARTIN WRANKE, *Political Landscape: The Art History of Nature*, Reaktion Books, London, 1994.
- DRAGOLJUB R. ŽIVOJINOVIĆ, *Kralj Petar I Karađorđević: u otadžbini 1903–1914*, Vol. 2, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2009.

ARCHIVAL SOURCES

Arhiva Fonda Kraljevski dvor

- *Izveštaj komisije za utvrđivanje stanja objekata u kompleksu Belog i Starog dvora iz 2008. godine*, 1–2.
- *Zaštita i uređenje parkovskog kompleksa Kraljevskog i Belog dvora na Dedinju*, Izvođački projekat Kraljevskog botaničkog saveta, Beograd, 2008.

Arhiv Jugoslavije (AJ)

- AJ, *Fond Dvor Kraljevine Jugoslavije*, br. 74, sv. 279, sv. 350–144, 350–145, sv. 362–375, sv. 515–516, sv. 363, sv. 370–555, sv. 372.
  - AJ, *Zbirka Vojislava Jovanovića Maramboa*, sv. 3. Narodna biblioteka Srbije, *Zaostavština Sergeja Smirnova*, Posebni fondovi, sig. R-699.
- Dokumentacija Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Beograda *Dvorski kompleks na Dedinju*, str. 2.

SUMMARY

Dynastic–National Landscape: Gardens and Parks of the Dedinje Royal Palaces Complex

The Royal Palaces Complex on Dedinje Hill in Belgrade was built between 1922 and 1936. A number of prerequisites led to the emergence of this carefully structured dynastic–national entity, with an entire team of influential ideologists, experienced architects, skillful artists, trained craftsmen and engineers appointed for its creation. In reference to the then actual European horticultural practice, King Alexander recognized landscape design as a powerful propaganda and dynastic capital. Thus, the complex structure of the green belt of the new villa on Dedinje was certainly created as a result of a tailor–made and carefully elaborated program. The choice of the palaces' prominent position and the whole process of restructuring of the city hill turned the royal complex into an idealized image of society on symbolic and metaphorical level, overlooked by the authority of the charismatic King – Unifier. The venture of intervening into intact landscape alluded to all those territorial actions that the monarch had pursued in order to achieve his ultimate goal – the unification of all South Slavic peoples. The choice of specific plants, applied concepts of landscape design and arrangement of sculptures set within the gardens of the Dedinje Complex reflected the social values of the period, suggesting that a serious attempt was made to create an allegory of the community which corresponded to the idea of desired collective identity.

Translation: Tijana Borić

Dr. sc. TIJANA BORIĆ docentica je na Fakultetu umjetnosti Sveučilišta u Nišu gdje predaje predmete iz povijesti umjetnosti na preddiplomskom i diplomskom studiju. Bila je dugogodišnji glavni kustos i voditelj umjetničkog odjela Kraljevskog kompleksa na Dedinju. Istražuje vladarske rezidencije te djela reprezentativne i dvorske kulture.

TIJANA BORIĆ, PhD is Assistant Professor at the Faculty of Arts of the University of Niš, where she teaches BA and MA level courses in Art History. She was long-term head curator and director of the Art Department of the Royal Complex in Dedinje. Her research focuses on royal residences, art of representation and court culture.